

מאיירס-ג'וינט-ברוקדייל
MYERS-JDC-BROOKDALE
مایرس - جوینت - بروکدیل

היחידה לחקר מוגבלויות

הערכת תוכנית הנחיה להורים עם מוגבלויות בחברה החרדית

אלן מילשטיין ■ חיה גרשוני

המחקר נערך עבור ג'וינט ישראל מעבר למגבלות ומומן בסיועו

הערכת תוכנית הנחיה להורים עם מוגבלויות בחברה החרדית

אלן מילשטיין חיה גרשוני

המחקר נערך עבור ג'וינט ישראל מעבר למגבלות ומומן בסיועו

עריכת לשון : רויטל אביב מתוק
תרגום לאנגלית (תקציר) : אבלין איבל
עיצוב גרפי : ענת פרקו-טולדנו

מכון מאירס-ג'וינט-ברוקדייל

היחידה לחקר מוגבלויות

ת"ד 3886

ירושלים 9103702

טלפון : 02-6557400

פקס : 02-5612391

כתובת האינטרנט : brookdale.jdc.org.il

עוד פרסומים של המכון בנושא

שורק, י., סבו לאל, ר. (2017). שירותים ודרכי התערבות לשימור התא המשפחתי ולאיחוד מחדש בין ילדים ששהו בסידורים חוץ-ביתיים לבין הוריהם : סקירת ספרות. דמ-730-17

ריבקין, ד., מילשטיין, א. (2015). תכנית "מסד נכויות" לליווי הורים עם מוגבלויות במסגרת מכון אדלר : מחקר הערכה. דמ-703-15

מילשטיין, א., ריבקין, ד. (2015). פיתוח מודל אפקטיבי של דיור נתמך בקהילה לאנשים עם מוגבלויות : מחקר הערכה. דמ-700-15

לף, י., ריבקין, ד., מילשטיין, א. (2012). ילדי עולים בגיל הרך עם צרכים מיוחדים : חסמים לצריכת שירותים ופתרונות מוצעים. דמ-623-12

את הפרסומים אפשר להוריד ללא תשלום מאתר המכון : brookdale.jdc.org.il

דברי פתיחה

בשני העשורים האחרונים, חלו במגזר החרדי שינויים בהתייחסות למשפחות שבהן הורים עם מוגבלות. שינויים אלה באו לידי ביטוי בהקמת מסגרות מתאימות בתחומי החינוך, הרווחה והבריאות ומסגרות הכשרה מקצועית, הפועלות כולן בתוך הקהילה, ובהתאם לעולמות התוכן ולאורחות החיים של שמירת מצוות. שינויים אלה יצרו מהפכה שקטה אך משמעותית בכל הקשור לקידום משפחות חרדיות.

בעבודתי, אני חווה את השטח, דרך הרכזת, המנחות, המתנדבות, הסופרווייזריות ולפעמים המשפחות, ודומני כי הדוח משכיל להעביר את הרוח ואת האוטנטיות של התוצרים, כלומר, את השינויים שחלו במשפחות במלוא הייחודיות והרגישות האופיינית למגזר החרדי.

אני מבקשת לציין כמה הערות כחומר למחשבה :

- שיתופי הפעולה – מיזם הדרכת הורים עם מוגבלויות הוא מיזם התפתחותי תהליכי. במשך התנהלותו הפקנו לקחים וערכנו שינויים בעקבות סיעור מוחות שקיימנו בינינו לבין עצמנו, ועם המתנדבות, המדריכות והרכזת וכמובן בוועדות ההיגוי. פתחנו טופסי אינטייק, והתייחסנו להתרשמות הראשונית של המתנדבת, לטופס הביניים, לטופס הסיכום ולטופסי המשוב של ההורים, של המתנדבת ושל הסופרווייזרית.
- העבודה המשותפת של עדנה סיגרמן, מדריכה וראש צוות במחלקה לאדם עם מוגבלות, באגף הרווחה בעיריית בני ברק, עם אסנת פרטוק, רכזת התוכנית, השביחה מאוד את איכות החיים של המשפחות ושיפרה את ההורות, כמו גם את העזרה שהוגשה לילדים.
- בתחום בריאות הנפש נוצר קשר מתפתח עם חברות ההשמה השונות ועם העובדת הסוציאלית שהפנתה את המשפחות. במצבי סיכון הזעקנו את הדמויות הבכירות המתבקשות.
- השיח על המוגבלות – כל שיח שכזה מותנה באופי המוגבלות, עם הבדל די מובהק בין בריאות הנפש לבין לקויות התפתחותיות ופיזיולוגיות. השיח תלוי בנפשות הפועלות בכל מקרה.
- מעל כל אלה: ההורים נשאלו על הציפיות ועל הצרכים שלהם. המתנדבות הונחו להקשיב להורים ולפעול כדי להגיע דרך השיח למטרות המתבקשות.

אני מודה מאוד, לאסנת פרטוק שעשתה מלאכה יפיפייה, ושממשיכה להתפתח ולפתח את המיזם בשאר רוח, ביצירתיות ובמקצועיות גבוהה. תודה למתנדבות בוגרות המכון שעשו עבודת קודש מתוך שליחות וחזון וממשיכות בקשר כזה ואחר עם רוב המשפחות. למדריכות שנתנו מיטבן וכמובן לשותפים הנאמנים: ליקיר פניני ולאחרים בגיוינט ישראל, לעדנה סיגרמן ולעו"ס ברווחה, ולנציגות ארגוני ההשמה בסל שיקום. הבה נראה כולנו כשליחות לעצמנו להטמיע את הפרויקט ברווחה ובסל שיקום. העבודה על הורות מיטבית תעצים את מארג השירותים למשפחות ותיתן תקווה למשפחות, לילדיהן ולעתידם.

המשיכו ועשו חיל,

גיטה לויפר

מ.מ.ב מנהלת המכון להכשרת מנחות הורים בעיר בני ברק
והמרכז הארצי הרב תחומי להורים ומשפחה בקהילה החרדית

תקציר

רקע

אחת מזכויות היסוד של אנשים עם מוגבלות, כפי שנקבע בסעיף 23 של אמנת האו"ם בדבר זכויות אנשים עם מוגבלות (2006), היא הזכות להורות. לשם מימוש מוצלח של זכות זאת, אנשים עם מוגבלות נזקקים לעיתים קרובות לייעוץ, לתמיכה ולסיוע. אף על פי כן, במדינת ישראל כמעט שלא ניתנים שירותי תמיכה וסיוע בתחום ההורות לאנשים עם מוגבלות. לאור המצב הקיים, בשנת 2012 יזם "גיוינט ישראל מעבר למגבלות"¹ תוכנית חלוצה בתחומה למתן תמיכה להורים עם מוגבלויות. אחד הרכיבים של התוכנית הוא ליווי הורים עם מוגבלויות בידי מנחות הורים מוסמכות מטעם מכון אדלר. בעקבות ממצאי מחקר הערכה (ריבקין ומילשטיין, 2015)² שהצביעו על שביעות רצון גבוהה מאוד מן התוכנית ועל תרומה משמעותית להורים עם מוגבלויות בקרב האוכלוסייה הכללית, הוחלט להרחיב את התוכנית לאוכלוסייה החרדית. מנחות מטעם המכון להכשרת מנחות הורים בבני ברק התנדבו במסגרת התוכנית להגיע לבית המשפחה אחת לשבוע-שבועיים למפגש של כשעה עם האימהות כדי להציע להן ייעוץ והנחיה בנוגע לקשיים בתחום ההורות.

מטרה

בדומה לתוכנית באוכלוסייה הכללית, גם התוכנית באוכלוסייה החרדית לוותה במחקר הערכה. המחקר הקודם התמקד ביעילותה ובתרומתה של ההנחיה, לעומת זאת המחקר הזה נועד בעיקר לבחון מהם השינויים שיש לבצע בתוכנית המקורית כדי להתאימה למאפייניה ולצרכיה הייחודיים של האוכלוסייה החרדית.

שיטה

המחקר נערך במתודולוגיה איכותנית. נערכו ראיונות עומק מובנים למחצה עם שבע משפחות שקיבלו את ההנחיה, עם שמונה מנחות שהתנדבו בתוכנית ועם שישה אנשי מפתח ומובילי התוכנית.

ממצאים עיקריים

- מתכונת ההנחיה נמצאה מתאימה גם לאוכלוסייה החרדית, עם כמה שינויים קלים.
- כל המראיינים היו תמימי דעים כי מתנדבות בקרב האוכלוסייה החרדית חייבות להיות חרדיות.
- משך ההתנדבות קוצר לחצי שנה לערך, לאור העומס הרב המוטל על המנחות החרדיות שהן אימהות במשפחות ברוכות ילדים וכן המפרנסות במשפחותיהן.

¹ "גיוינט ישראל מעבר למגבלות" הוא שותפות לתכנון ולפיתוח של שירותים לקידום של אנשים עם מוגבלות ולשילובם בקהילה. שותפים בה הגיוינט, משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים וקרן משפחת רודרמן.

² ריבקין ד., מילשטיין א. (2015). תכנית "מסד נכויות" לליווי הורים עם מוגבלויות במסגרת מכון אדלר: מחקר הערכה. ירושלים: מאירס-גיוינט-ברוקדייל. דמ-703-15.

- בשל העומס הרב המוטל עליהן, הביעו חלק מן המתנדבות ציפייה לקבל תגמולים, חומריים ואחרים, עבור ההנחיה בתוכנית.
 - באופן מפתיע, על אף שלרוב לא נפגשו עם המנחות, נמצאה מעורבות גבוהה 'מאחורי קלעים' של האבות, באמצעות האימהות ששיתפו אותם בתכנים של השיחות.
 - בדומה לתוכנית בקרב האוכלוסייה הכללית, ההנחיה עסקה לרוב בנושאים הקשורים להתנהלות עם הילדים. בשונה מן ההנחיה בקרב האוכלוסייה הכללית, נושא המוגבלות כמעט שלא עלה ישירות בהנחיה.
- כל האימהות והאבות שהתראיינו העידו כי נתרמו מאוד מן ההנחיה בתוכנית.

מסקנות

המתכונת של ליווי הורים עם מוגבלויות בידי מנחות הורים בהתנדבות לפרק זמן מוגבל בבית המשפחה נמצאה מתאימה מאוד לחברה החרדית. מומלץ בהחלט להטמיע את התוכנית בבני ברק ולהרחיבה לעוד קהילות חרדיות, זאת בעזרת מנחות חרדיות. כמו כן, מומלץ להציע למתנדבות מגוון תגמולים וכן להמשיך את המתכונת הנוכחית של שיתוף ומעורבות האבות באמצעות האימהות. נוסף לכך, מן הראוי לקבל לתוכנית משפחות שיכולות להפיק תועלת מהתערבות קצרה, ולהציע למשפחות עם צרכים מורכבים יותר שירותים אחרים.

תמצית המחקר

רקע

בשנת 2012 אישרה מדינת ישראל את אמנת האו"ם בדבר זכויות אנשים עם מוגבלות (2006). בסעיף 23 באמנה זאת, נקבע כי הזכות להורות היא אחת מזכויות היסוד של אנשים עם מוגבלויות. לשם מימוש מוצלח של זכות זאת, אנשים עם מוגבלויות נזקקים לעיתים קרובות לייעוץ, לתמיכה ולסיוע. מלבד הקשיים ה'רגילים' המוכרים לכל ההורים, הורים עם מוגבלויות מתמודדים עם קשיי הורות ייחודיים. על אף ריבוי הקשיים שהורים עם מוגבלויות מתמודדים איתם, מדינת ישראל כמעט שאינה מציעה להם שירותי תמיכה וסיוע.

משום כך, בשנת 2012 יזם "גיוינט ישראל מעבר למגבלות"³ תוכנית חלוצה בתחומה למתן תמיכה להורים עם מוגבלויות. אחד הרכיבים של התוכנית הוא ליווי הורים עם מוגבלויות בידי מנחות הורים. במסגרת תוכנית ניסיונית שנערכה בין השנים 2012-2015, נפגשו מנחות הורים מנוסות מטעם מכון אדלר עם הורים עם מוגבלויות, על פי רוב עם האם ובחלק מן המקרים עם שני ההורים. מטרת הפגישות הייתה לשוחח עם ההורים, לייעץ להם ולהנחות אותם בסוגיות ובנושאים המעסיקים אותם. תוכנית הנחיה ניסיונית זו לוותה במחקר הערכה שהצביע על שביעות רצון גבוהה מאוד של ההורים וכן של המנחות מהשתתפותם בה ועל תרומותיה בתחום ההורות ובתחומים נוספים (ריבקין ומילשטיין, 2015⁴).

תוכנית ההנחיה להורים עם מוגבלויות בחברה החרדית

בעקבות הצלחתה של תוכנית ההנחיה להורים עם מוגבלויות באוכלוסייה הכללית, הוחלט להרחיבה לאוכלוסייה החרדית. לשם כך, פנו "גיוינט ישראל מעבר למגבלות", בשיתוף עם המחלקה לאדם עם מוגבלות באגף הרווחה בעיריית בני ברק וסל השיקום במשרד הבריאות, למכון להכשרת מנחות הורים בבני ברק בניהולה של גיטה לויפר. מתכונת ההנחיה נשארה דומה לתוכנית הבסיסית: מנחות הורים ומשפחה מטעם המכון התנדבו במסגרת התוכנית להגיע לבית המשפחה אחת לשבוע-שבועיים למפגש של כשעה כדי להיפגש עם האימהות ולהציע להן ייעוץ והנחיה בנוגע לקשיים בתחום ההורות. משך ההנחיה בתוכנית באוכלוסייה החרדית קוצר משמונה חודשים לשישה חודשים.

התוכנית בחברה החרדית החלה לפעול בשנת 2015. מתחילת התוכנית ועד לכתובת מסמך זה השתתפו בתוכנית 36 משפחות. הרוב המכריע מן המשפחות מבני ברק, ומשפחות אחדות מיישובים אחרים. את התוכנית ניהלה וריכזה רכזת התוכנית מטעם המכון להכשרת מנחות הורים בבני ברק.

המנחות בתוכנית קיבלו הנחיה מקצועית ממדריכות בכירות וותיקות. מפגשי ההנחיה התקיימו תחילה פעם בשבוע ולאחר מכן, פעם בשבועיים, במסגרת קבוצתית של כ-3-4 מנחות.

³ "גיוינט ישראל מעבר למגבלות" הוא שותפות לתכנון ולפיתוח של שירותים לקידום של אנשים עם מוגבלות ולשילובם בקהילה. שותפים בה הגיוינט, משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים וקרן משפחת רודרמן.

⁴ ריבקין ד., מילשטיין א. (2015). תוכנית "מסד נכויות" ליווי הורים עם מוגבלויות במסגרת מכון אדלר: מחקר הערכה. ירושלים: מכון מאירס-גיוינט-ברוקדייל. דמ-703-15.

מחקר הערכה

בדומה לתוכנית באוכלוסייה הכללית, גם התוכנית באוכלוסייה החרדית לוותה במחקר הערכה. בשונה מן המחקר הקודם, שנועד בעיקר לבחון את תוצאות ההתערבות, המחקר הזה נועד בעיקר לבחון מהם השינויים שיש לבצע בתוכנית המקורית כדי להתאימה למאפייניה ולצרכיה הייחודיים של האוכלוסייה החרדית. אוכלוסיית המחקר כללה 36 משפחות, בעיקר אימהות, שקיבלו הנחיה ממנחות של המכון להכשרת מנחות הורים בבני ברק במסגרת התוכנית.

את המחקר הזמין יזם התוכנית "גוינט ישראל מעבר למגבלות" והוא נערך בין השנים 2015-2017.

שיטת המחקר

- לאור צורכי המחקר הזה, שמיועד כאמור לבחינת התאמות וצרכים ייחודיים לאוכלוסייה החרדית, נבחרה המתודולוגיה האיכותנית. במסגרת המחקר נערכו ראיונות מובנים למחצה עם שבע משפחות שקיבלו את ההנחיה,⁵ עם שמונה מנחות שהתנדבו בתוכנית ועם שישה אנשי מפתח ומובילי התוכנית. המחקר התייחס, בין השאר, לשאלות האלה:
- מהם מאפייני האימהות שהשתתפו בתוכנית (כולל מאפיינים אישיים, צרכים, ציפיות ומקורות תמיכה, חוויות הקשורות למוגבלות ולהורות)?
- מהם מאפייני המנחות שהשתתפו בתוכנית (מאפיינים אישיים, סיבות להתנדבות, תפיסות בנוגע למוגבלות)?
- מה כללה הפעילות בתוכנית (כולל פרטים טכניים, נושאים שההנחיה עסקה בהם, מעורבות הבעל והילדים, אופי הקשר עם המנחות, קשיים ובעיות, התאמות ייחודיות)?
- כיצד תרמה התוכנית למשפחות (חוויות מן התוכנית, שינויים במגוון תחומים)?
- כיצד תרמה התוכנית למנחות (תפיסות כלפי אנשים עם מוגבלות, חוויות מן התוכנית, קשיים והמלצות לשיפור)?

עיקרי הממצאים

גיוס המשפחות לתוכנית

- כשני שלישי מן המשפחות (21) גויסו לתוכנית בידי המחלקה לשירותים חברתיים בעיריית בני ברק; עשר משפחות הופנו בידי רכזת סל השיקום של משרד הבריאות; חמש משפחות הגיעו דרך ארגונים אחדים בקהילה (עזר מציון, 'שמעיה' ועוד). לא היו קשיים באיתור משפחות מאזור בני ברק וגיוסן לתוכנית.
- לפני תחילת תהליך ההנחיה, נערכו עם ההורים 'מפגשי אינטימיק' עם מנחה בכירה במכון. זאת לשם היכרות ראשונית עם המשפחות וכן מתן מענה לשאלות והתלבטויות שהתעוררו אצל ההורים.

⁵ בשתי משפחות השתתפו בראיונות שני ההורים; בשאר המשפחות רואיינו רק האימהות.

בשונה מן המקובל בתוכנית שהפעיל מכון אדלר, בפנייה הראשונית להורים לצורך הזמנתם לתוכנית, לא נאמר להורים כי מדובר בתוכנית ייעודית בעבור הורים עם מוגבלויות. זאת בשל ההערכה שישנה רגישות גבוהה יותר לסטיגמה של מוגבלות בחברה החרדית, בעיקר מוגבלות נפשית, ונטייה להסתיר אותה. הערכת הצוות המקצועי של התוכנית הייתה שהצגת התוכנית בתור תוכנית ייעודית להורים עם מוגבלויות תרתייע את ההורים מלהשתתף, והתקווה הייתה שנושא המוגבלות ייחשף במשך הזמן עם רכישת אמון במנחה.

מתכונת ההנחיה

במשך כחצי שנה נפגשו המנחות בעיקר עם האימהות, למפגשים שבועיים של שעה-שעה וחצי. משך התוכנית (כ-15 מפגשים במשך 6-8 חודשים) התאים למרבית האימהות שרואיינו. שתי אימהות קיבלו אישור מיוחד להמשיך לסבב נוסף של הנחיה לאחר סיום התקופה המקובלת. בשונה מן התוכנית של מכון אדלר, בתוכנית בחברה החרדית משך ההנחיה צומצם מראש והוגבל לעד 15 מפגשים. זאת בשל העומס הרב המאפיין את המנחות כנשים חרדיות עם משפחות גדולות האחריות לפרנסת המשפחה, וכן בשל רשימת המתנה של משפחות הממתנות להיכנס לתוכנית. שלוש מנחות בלבד התנדבו לשני מחזורי הנחיה.

רוב המפגשים התקיימו בבתי המשפחות, מה שסייע להיכרות טובה יותר עם המשפחה ואפשר לקיים את המפגש במקומה הטבעי. בתוכנית של מכון אדלר חלק מן המשפחות בחרו להיפגש עם המנחה בבית קפה, אולם בחברה החרדית נהוג פחות לשבת בבית קפה ואכן אין כמעט מקומות נייטרליים למפגשים מסוג זה.

בניגוד לציפיות, וכן בשונה מן התוכנית של מכון אדלר בחברה הכללית, הייתה מעורבות גבוהה יחסית של האבות בתהליך ההנחיה. מדובר במעורבות 'מאחורי הקלעים' באמצעות שיתוף האבות בתכנים של השיחות וקבלה מהם נושאים להתייעצות עם המנחות. חלק מן האימהות אף תיארו שינויים בהתנהגות ההורית של האבות, בעקבות המלצות המנחות.

בדומה להנחיה שניתנה בידי מנחות מכון אדלר, במרבית המשפחות הילדים לא השתתפו במפגשי ההנחיה, אם כי המנחות פגשו אותם במשך הביקורים בבית המשפחה.

התכנים שההנחיה עסקה בהם

רוב מפגשי ההנחיה עסקו במגוון בעיות בהתנהלות עם הילדים, ובעיקר בסוגיות וקשיים בהצבת גבולות וסמכות הורית. סוגי הבעיות וההתנהגויות שנידונו בהנחיה השתנו בהתאם לגיל הילדים.

בניגוד למצופה, נושא המוגבלות כמעט שלא עלה בצורה ישירה במפגשי ההנחיה. גם בתוכנית של מכון אדלר לא דווחו ההורים והמנחים על המוגבלות בתור אחד הנושאים המרכזיים בשיחות, אולם כשני שלישי מן ההורים ציינו כי עסקו במשך התוכנית בהשפעת המוגבלות על המשפחה ובאופן שבו ההורה מציג את המוגבלות לילדים (ריבקין ומילשטיין, 2015).

נראה כי נושא המוגבלות עדיין אינו זוכה ללגיטימציה בחברה החרדית. בראיונות עם חלק מן המנחות דווחה התופעה של הסתרת המוגבלות. כמו כן, נראה כי בחברה החרדית שיחות בין הורים לבין ילדיהם בנוגע למוגבלות הן נדירות מאוד והנושא כמעט שלא הוזכר בראיונות במחקר הזה. זאת לעומת הסוגיות הקשורות למוגבלות אצל חלק מן הילדים עצמם, שהועלו לעיתים קרובות לשיחה. כזכור, לא נאמר להורים שמדובר בתוכנית ייעודית להורים עם מוגבלויות, וייתכן שהדבר תרם להימנעות מנושא זה.

קשר עם שירותי רווחה ובריאות הנפש

אחת המטרות של ההנחיה היא לסייע להורים בקשר עם שירותים בקהילה שיכולים לסייע להם גם לאחר סיום הליווי. חלק גדול מן המשפחות אינן (או כמעט שאינן) נמצאות בקשר עם השירותים הרלוונטיים, בעיקר, עם האגף לשירותים חברתיים ומשרד הבריאות, זאת על אף מצוקתן הרבה. ניתן להצביע על כמה גורמים אפשריים לכך, ביניהם תחלופה גבוהה בצוות המחלקה לשיקום באגף לשירותים חברתיים, חוסר התמצאות של המשפחות במערכת השירותים ושמירה קפדנית מאוד על פרטיות המשפחה החרדית. המשפחות שרואיינו לא הביעו התנגדות ממשית להיעזר ברשויות המדינה.

קשר בין המנחות לבין האימהות

המנחות והאימהות תיארו את ה'חיבור' ואת הקשר שנוצר ביניהן. בדומה לתוכנית של מכון אדלר, שני הצדדים תיארו קשר ייחודי שהוא 'בגובה העיניים', ללא היררכיה בולטת, קשר שהוא בו-זמנית אישי-חברי ומקצועי. העובדה שגם המנחות היו מן החברה החרדית תרמה ליצירת הקשר וליכולתן לסייע מתוך היכרות עם אורח החיים והערכים. כל המרואיינות, אימהות ומנחות, היו תמימות דעים בנוגע לכך שהמנחות צריכות לבוא מתוך החברה החרדית. יחד עם זאת, נאמר כי עדיף שלא יהיו שייכות לסביבה החברתית הקרובה, במטרה לשמור על פרטיות המשפחה.

תרומת התוכנית למשפחות

כל האימהות והאבות שהתראיינו העידו על כך שנתרמו בצורה ניכרת מן ההנחיה במסגרת התוכנית. ההורים תיארו מספר אופנים שבהם נתרמו מההנחיה:

- שינוי בהתנהלות עם הילדים: חלק מן האימהות סיפרו שאימצו את העצות ואת ה"טיפים" שנתנו להן המנחות, ושהן מתמידות ביישום ההמלצות גם לאחר סיום ההנחיה. שינויים אלה בהתנהלות עם הילדים מסייעים להורים לשמור על סמכותם ההורית ותורמים מאוד לשיפור האווירה בבית.
- שיפור בתחושת המסוגלות ההורית: האימהות דיווחו על שיפור ניכר בתחושת המסוגלות ההורית שלהן, זאת בשל השינויים בהתנהלות עם הילדים, שיפור האווירה בבית וכן בעקבות השקעתן המיוחדת של המנחות בחיזוק ביטחונן האישי בתחום ההורות.
- שינויים בתחומי החיים האחרים: נראה כי שיפור בתחושת המסוגלות העצמית של האימהות תרם לשיפור תפקודן בתחומי חיים נוספים, כמו זוגיות ויחסים עם המשפחה המורחבת.

- מתן מידע והפניה לשירותים: חלק מן האימהות הצביעו על כך שקיבלו מן המנחות מידע על אודות השירותים הרלוונטיים בעבורן. התגייסות המנחות בהפניה לשירותים חשובה מאוד לאור מצוקתן הרבה של המשפחות, חוסר התמצאותן במערכת והיעדר קשר רציף בינן לבין השירותים הקיימים.

תרומת התוכנית למנחות

המנחות הצביעו על כמה אופנים שבהם נתרמו מהתנדבותן בתוכנית:

- התנדבות ותרומה לקהילה: החברה החרדית מייחסת ערך רב לתרומה ולהתנדבות למען הקהילה. על כן, המנחות ייחסו ערך להתנדבותן בתוכנית, גם מעבר לסיוע המעשי למשפחות.
- היכרות עם אנשים עם מוגבלות: חלק מן המנחות העידו כי התנדבותן בתוכנית היוותה בעבורן הזדמנות ראשונה לפגוש ולהכיר באופן אישי אנשים עם מוגבלות. הן העידו כי מפגש בלתי אמצעי זה אפשר להפריך סטיגמות קיימות ולהתחיל לראות את האנשים עם המוגבלות כ'בני אדם' המורכבים ממכלול של זהויות ולא רק ממוגבלותם בלבד.
- למידה וקידום אישי ומקצועי: חלק מן המנחות ציינו כי ההדרכה וההתנסות תרמו ללמידה האישית והמקצועית שלהן במסגרת התוכנית.

היבטים ארגוניים של התוכנית

- התוכנית הופעלה בשיתוף פעולה בין ג'וינט ישראל מעבר למגבלות, משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים ומשרד הבריאות, אגף הרווחה בעיריית בני ברק והמכון להכשרת מנחות הורים בבני ברק.
- עבודתה של רכזת התוכנית היא חשובה וקריטית להצלחת התוכנית. רכזת התוכנית הוחלפה בשנה הראשונה להפעלתה. אם כי לתחלופה בתפקיד זה יכולה להיות השפעה הרת גורל על מהלך התוכנית, נראה כי החלפת הרכזת עברה בהצלחה, ללא פגיעה ניכרת ביישום התוכנית.
- מאז שהתוכנית החלה לפעול, ניכר שינוי משמעותי באופי הקשר עם אגף הרווחה ועם משרד הבריאות ובמידת מעורבותם בתוכנית. בתחילת התוכנית, נשות הקשר מטעם אגף הרווחה ומשרד הבריאות הביעו חוסר שביעות רצון מהיעדר מעורבות וקשר שוטפים עם המכון להכשרת מנחות הורים בנוגע לתוכנית. בראיונות חוזרים שנערכו שנה וחצי לאחר מכן, נציגי הארגונים ציינו שינוי משמעותי במידת מעורבותם וקשר שוטף עם רכזת התוכנית מטעם המכון להנחיית הורים.
- כאשר נשאלו כיצד נתרמו מן ההתנדבות בתוכנית, ציינו מרבית המנחות במיוחד את ההדרכה המקצועית. יחד עם זאת, השתתפות המנחות בהדרכה המקצועית הייתה לעיתים בלתי סדירה ובמקרים מסוימים אף הופסקה לאחר פרק זמן מסוים.
- חלק מן המנחות החרדיות הדגישו את העומס הרב שחשו בעקבות התנדבותן בתוכנית במשך כשישה חודשים. בשונה מן המתנדבות של מכון אדלר, היו מנחות שצינו שיוכלו להמשיך לסבב נוסף בתוכנית רק תמורת תשלום. אחרות ציינו שציפו לתשלום סמלי או לקידום מקצועי ועסקי. מנחות רבות ציינו את רצונן לקבל ידע שיסייע להן להתמחות בתחום המוגבלויות.

דיון והמלצות

מטרת המחקר הייתה לבחון את הפעלת תוכנית ההנחיה להורים עם מוגבלויות ואת ההתאמות הנדרשות ליישומה בחברה החרדית. בהסתמך על הראיונות עם המשפחות, המנחות ואנשי המקצוע, ניתן להתרשם מתרומותיה של ההנחייה בתוכנית בחברה החרדית, וכן ללמוד על קווי הדמיון והשוני העיקריים בינה לבין ההנחייה שניתנה בידי המתנדבות של מכון אדלר:

1. כדי להתאים את התוכנית לחברה החרדית נדרשו שינויים מעטים יחסית. המתכונת של ליווי הורים עם מוגבלויות בידי מנחות הורים בהתנדבות לפרק זמן מוגבל בבית המשפחה נמצאה מתאימה מאוד לחברה החרדית. בדומה להנחיית מנחות ממכון אדלר בחברה הכללית, נמצאה בתוכנית הזאת שביעות רצון גבוהה מאוד בקרב ההורים. הורים ומנחות דיווחו שהנחיית ההורים תרמה למשפחות בתחומים אחדים, בייחוד בהתמודדות עם בעיית סמכות והצבת גבולות לילדים. התוכנית זכתה לביקוש, ומשפחות חדשות ממתונות להצטרף, חלקן לאחר המלצה חמה שקיבלו ממשפחות שהשתתפו בה.

מומלץ בהחלט להטמיע את התוכנית בבני ברק ולהרחיבה לעוד קהילות חרדיות.

2. התאמת התוכנית לחברה החרדית כללה את הפעלתה על ידי מכון חרדי, בעל מומחיות ומוניטין ומקובל על כלל הזרמים בחברה החרדית. נוסף לכך, כל המנחות היו חרדיות, דבר שהודגש כחיוני על ידי כל המראיינים, בשל ההיכרות שלהן עם ה'שפה', הנורמות, והערכים של המשפחות. המשפחות העדיפו שהמנחה תהיה מזרם חרדי דומה לזה של המשפחה, אבל לא מן הסביבה החברתית הקרובה, במטרה לשמור על פרטיות המשפחה.

מומלץ שמנחות חרדיות ימשיכו להפעיל את התוכנית בחברה החרדית.

3. בתוכנית בחברה החרדית קוצרה תקופת ההנחיה משמונה חודשים לחצי שנה, זאת בשל העומס הרב המוטל על המנחות שהן אימהות ומפרנסות במשפחות ברוכות ילדים. בשונה מן המנחות בתוכנית של מכון אדלר, חלק מן המנחות החרדיות ביטאו קושי לבצע את ההנחיה בהתנדבות מלאה לאורך פרק זמן ארוך יחסית. היעדר התגמול עלה בראיונות עם המנחות בתור קושי.

מומלץ להציע למתנדבות מנעד רחב יותר של תגמולים, כולל עבודה בתשלום לאחר תקופת התנדבות התחלתית, ימי הכשרה מיוחדים, סדנאות מקצועיות בנושאים בעלי עניין בעבורן, פיתוח נתיבים חדשים לקידום מקצועי ועוד.

4. הדרכה של המנחות ('סופרוויזין'): המנחות שהשתתפו בהדרכה דיווחו שנתרמו ממנה מאוד. הדרכה זו חיונית לשם מעקב מקצועי וכן לשם קבלת ייעוץ ותמיכה של אשת מקצוע במצבים מורכבים במיוחד, כולל מצבים של מצוקה מיוחדת שבהם נדרשת הפניית משפחות לגורמי רווחה. יחד עם זאת, חלק מן המנחות אינן משתתפות בהדרכה בקביעות או שפרשו ממנה.

מומלץ להפוך את ההשתתפות בהדרכה לאחת מן הדרישות להתנדבות בתוכנית.

5. על פי רוב נפגשו המנחות רק עם האימהות אשר סיפרו לאבות את תוכן הדברים ועירבו אותם ביישום ההמלצות ובהעלאת נושאים להתייעצות. כך, אף על פי שהאבות לא השתתפו פיזית בפגישות, למעשה

הם היו מעורבים בהנחיה. זאת בניגוד לתוכנית של מכוון אדלר, שבה אבות השתתפו בפגישות, או שלא היו מעורבים כלל. למרות הציפיות לעבודה עם אימהות בלבד, בפועל התוכנית מערבת את שני ההורים.

מומלץ להמשיך את המתכונת הנוכחית של שיתוף ומעורבות האבות באמצעות האימהות.

6. לעומת המשפחות בחברה הכללית, שקיבלו הנחיית הורים ממתנדבות ממכוון אדלר, בתוכנית ההנחיה בחברה החרדית השתתפו משפחות גדולות עם קשיים חברתיים וכלכליים מורכבים במיוחד, כולל מספר ילדים עם מוגבלויות. אף על פי כן, חלק גדול מן המשפחות אינן נמצאות בקשר שוטף עם נציגי השירותים הרלוונטיים וכמעט שאינן מקבלות סיוע או תמיכה מן המדינה.

מומלץ לקבל לתוכנית משפחות שיכולות להפיק תועלת מהתערבות קצרה, ולהציע למשפחות עם צרכים מורכבים יותר שירותים אחרים. לחילופין, ניתן להציע למשפחות אלה הנחיה ממושכת יותר ממנחה בשכר. כמו כן, רצוי לנצל את תקופת ההנחיה לבניית קשרים בין המשפחה לשירותים בקהילה.

7. בראיונות שקיימנו בשנת 2016, בתחילתה של התוכנית, דיווחו נציגי משרד הבריאות ועיריית בני ברק, השותפים לתוכנית, על היעדר מעורבות מספקת בתוכנית. בראיונות חוזרים שנערכו בתום המחקר, בסוף שנת 2017 – תחילת שנת 2018, העידו נציגי השירותים על קשר שוטף ומעורבות משביעת רצון בתוכנית.

מומלץ להמשיך בניהול קשר ועדכון שוטפים של כל הגורמים השותפים לתוכנית, כולל פגישות עדכון, שיחות טלפון והתכתבות וכן בעזרת טפסי אינטייק, שאלוני התחלה וסוף תהליך.

8. במקרים הבודדים שבהם הנחיית ההורים הופעלה באיזורים אחרים מחוץ לבני ברק, ניתוק מן השירותים העירוניים הקיימים הורגש ובלט במיוחד. מקרים אלה מדגישים ביתר שאת את הצורך בחיבור לשירותים מקומיים ולהפעלת ההנחיה בתור אחד השירותים מתוך מכלול השירותים הקיימים ולא בתור שירות בלעדי יחיד.

מומלץ לשקול את הפריסה היישובית הרצויה של התוכנית, תוך התייחסות ספציפית למתן מענים למנחות ולמשפחות 'מרוחקות'.

9. התוכנית לא הוצגה למשפחות כמיועדת להורים עם מוגבלויות, זאת בשל החשש שהדבר ירתיע אותם. אומנם נושא המוגבלות והאתגרים שהיא מציבה בפני המשפחות בתחום ההורות עלו בהנחיה במגוון הקשרים, אך לפעמים הנושא לא עלה כלל, או שהוזכר בצורה סמויה ונרמזת.

מומלץ למקסם את תרומתה והשפעתה של ההנחיה בכל הנוגע להתמודדות המשפחות עם מגוון ההיבטים הקשורים למוגבלות, כולל הגברת המודעות למוגבלות ועידוד שיחה פתוחה על אודותיה עם ילדים ואנשים אחרים מן הסביבה הקרובה. לשם כך, יש צורך בהכשרה נוספת ומעמיקה יותר של המנחות בנושא המוגבלות באופן כללי וכן מוגבלויות ספציפיות.

דברי תודה

ברצוננו להודות לכל אלה שסייעו בביצוע המחקר ובכתיבת דוח זה :

לגיטה לויפר, מ.מ.ב מנהלת המכון להכשרת מנחות הורים בעיר בני ברק והמרכז הארצי הרב תחומי להורים ומשפחה בקהילה החרדית; לאסנת פרטוק, רכזת התוכנית וליקיר פניני-מנדל, מנהל התוכנית בג'וינט ישראל מעבר למגבלות; לכל האימהות והאבות שהתראיינו במסגרת המחקר, פתחו לפנינו את ביתם ושיתפו אותנו בחוויות ההורות שלהם; למנחות המתנדבות בתוכנית וכן לנציגי הארגונים השונים שהתראיינו במסגרת המחקר ותרמו מן הידע ומן הניסיון שלהם.

תודה גם לעמיתינו במכון מאירס-ג'וינט-ברוקדייל על הערותיהם המועילות במהלך כתיבת דוח זה. כמו כן אנו מודות לרויטל אביב-מתוק על עריכת הלשון, לאבלין איבל על תרגום התקציר לאנגלית ולענת פרקו-טולדנו על הפקת הדוח והבאתו לדפוס.

תוכן עניינים

1	1. מבוא
1	1.1 רקע
1	1.2 נישואים והורות בקהילה החרדית
7	2. תיאור התוכנית להנחיית הורים עם מוגבלויות בחברה החרדית
8	3. מערך המחקר
8	3.1 מטרת המחקר
8	3.2 אוכלוסיית המחקר
9	3.3 שאלות המחקר
9	3.4 שיטת המחקר
9	3.5 כלי המחקר
10	4. ממצאים
10	4.1 גיוס המשפחות והצטרפותן לתוכנית
12	4.2 תהליך ההנחיה
15	4.3 התכנים שההנחיה עסקה בהם
19	4.4 הקשר עם השירותים
21	4.5 הקשר בין האימהות לבין המנחות
23	4.6 תרומת התוכנית למשפחות
25	4.7 תרומות ההנחיה למנחות
26	4.8 היבטים ארגוניים של התוכנית
29	5. דיון והמלצות
31	מקורות